

Eerste liefde

Deze week werd ik erop gewezen dat je herinneringen zo nu en dan gekleurd worden door dromen die je koestert.

De rouwkaart vertelde dat een vroegere buurvrouw uit het dorp waar ik opgroeide op achtenzeventigjarige leeftijd is overleden.

Met die kaart viel een mooi verhaal in duigen.

Jarenlang heb ik geloofd en verteld dat die buurvrouw mijn kleuterjuf was. Dat zij de juf was die mij zich thuis liet voelen in het dorp waar we kwamen te wonen, dat zij de juf was die me vertelde dat ik op school Nederlands moest spreken, maar dat ik tegen haar stiekem wel Fries

mocht blijven gebruiken. De juf die je wilt hebben als je dan toch naar school moet.

Er klopt niets van het verhaal. Ik was een jaar of negen toen we verhuisden binnen het dorp en daar, op die nieuwe plek, werd de kleuterjuf onze buurvrouw.

Ik kwam graag bij die nieuwe burens, dronk er een kopje thee en speelde met de kleinere kinderen die er rondhuppelden.

Mijn zus sloopte mijn herinneringen toen ik haar deze week belde om het overlijden van de buurvrouw te melden. Maar zei daarna: 'Ach, dat was jouw eerste liefde. Je kwam altijd vrolijk terug van een bezoek aan haar. Weet je niet meer dat we je daarmee plaagden?'

Ontkennen is altijd al een sterke eigenschap van me geweest.

'Je vertelde niet alleen waar jullie het over gehad hadden. Maar ook welke jurk ze aan had bijvoorbeeld. Wij hadden daar altijd plezier om.'

Tot troost meldde ze dat mijn ontluikende hartje niet verkeerd gemikt had.

'Maar je had gelijk, hoor. Het was een slimme, mooie vrouw.'

Mijn kleuterjuf.

Spinoza en Amsterdam in symbiose

Baruch Spinoza (1632-1677)

De uit de Joodse gemeenschap gestoten filosoof Baruch Spinoza, of Benedictus, zoals hij zichzelf na de verbanning hernoemde, wordt vaak gezien als een icoon voor de 17e-eeuwse Nederlandse Republiek, die op haar beurt een icoon vindt in de stad Amsterdam. Spinoza (1632-1677) is opgegroeid in het tolerante Amsterdam, ontwikkelde zich er tot filosoof (naast handelaar), en trok zich daarna meer en meer terug om lenzen te slijpen en verder te denken. 'Verder', in dit verband, betekent onvoorstelbaar veel verder, voorbij tot dan toe bestaande limieten van het denken. Spinoza's denken is daarom wel omschreven als een anomalie. Antonio Negri deed dat in *Savage Anomaly: The Power of Spinoza's Metaphysics and Politics*, om aan te geven hoe ver Spinoza ging in het doorbreken van bestaande kaders. Hij was niet zozeer vernieuwend als wel *nieuw* - werkelijk nieuw. Het onvoorziene en principieel niet te voorziene 'nieuwe' impliceert volgens Gilles Deleuze de sprong van virtueel naar actueel. Beide zijn reëel, maar alleen het laatste is werkelijk kenbaar, voelbaar, traceerbaar, denkbaar. In het kader daarvan was Spinoza's denken dramatisch in een zin die aan dat woord is gegeven door Gilles Deleuze. 'Dramatisatie' voor Deleuze is de handeling of het denken door middel waarvan het virtuele actueel wordt, dat wil zeggen: waardoor het voorheen ondenkbare denkbaar wordt. **[i]**

De vragen die ik naar aanleiding hiervan stel zijn: gebeurde dat nu toevallig door Spinoza in Amsterdam, gebeurde dat door Amsterdam, of gebeurde dat door Spinoza in symbiose met Amsterdam? Als het dat laatste is dan kan Amsterdam zelf een vorm zijn van Deleuzes 'dramatisatie'; dan kan zich in Amsterdam een handeling hebben voltrokken die wat virtueel was, actueel maakte. Dan is Amsterdam nog steeds nieuw gebouwd in concrete zin, als een uit het water getrokken of in de grond gestampde stad. Maar in dat geval is Amsterdam ook *nieuw* in conceptuele, filosofische zin. De relatie tussen Amsterdam en Spinoza wordt daarmee een dramatische relatie, omdat ze onverbrekkelijk met elkaar handelen of tezamen onverbrekkelijk in een dramatische handeling zijn verbonden. Dat is een ander soort relatie dan een relatie waarin de twee op elkaar reflecteren of elkaar bespiegelen, of waarin de een verschijnt in het kader van de ander. Toch is het vaak in zo'n visueel kader waarbinnen de twee in relatie tot elkaar zijn geschetst. Amsterdam is veelal het 'toneel' waarop Spinoza verschijnt. Dat is onmiddellijk een begrijpelijk beeld dankzij een millennium oude metafoor die in hedendaagse studies als kenmerkend wordt gezien voor de 16e en 17e eeuw: die van de *theatrum mundi*. Is dat een adequaat beeld; en is die *theatrum mundi* metafoor zo kenmerkend?

1. *Theatrum Mundi of geschiedenis maken*

Een van de dominante metaforen waarmee het wereldbeeld van zowel renaissance als barok wordt aangeduid is die van het leven als schouwtoneel. Erika Fischer-Lichte is slechts een van de velen die dat aangeeft, bijvoorbeeld in *History of European Drama and Theatre*. De metafoor heeft een stoïsche origine, maar het christendom geeft daaraan een neo-Platoonse invulling. Daardoor krijgt wat voor de stoïci een levenshouding was, bij christenen een ontologische status. De stoïsche levenshouding die zit vervat in deze metafoor kwam hierop neer: een gelijkmatige of onverstoorbare houding ten opzichte van de grillen van het lot kon het best worden volgehouden als de wereld werd gezien op afstand, als bij een toeschouwer die naar een toneelstuk kijkt. De metafoor is hier werkelijk een vergelijking. De werkelijke wereld was voor de Stoïci niet theatraal in de zin van poëtisch of artificieel. De wereld was datgene waarin geschiedenis moest worden gemaakt of de wereld die door de geschiedenis moest worden gemaakt. Een van de grote bezwaren van Cicero tegen het door Lucretius zo briljant verdedigde Epicurisme in *De Rerum Natura* was dat daarin "*historia muta est*", zoals Cicero het formuleerde (in *De finibus* II, 21). De Romeinen die aan de basis stonden van een imperium hielden zeker van spektakel. Maar hun

core business was geschiedenis maken, in een werkelijke wereld. De narigheid die dat met zich mee bracht, moest standvastig worden doorstaan en daartoe kon het helpen de wereld metaforisch op afstand te houden, te bezien als een theater.

Hoe anders wordt dat in de christelijke middeleeuwen, of beter daardoor. De metafoor van de wereld als schouwtoneel wordt dan ofwel synecdoche of metoniem. Het aardse leven, het leven in en van de wereld, wordt in het christendom gezien als illusoir. Het werkelijke leven wordt pas gerealiseerd in het hemelse domein, of in de hemelse stad: Jeruzalem. Het theater dat zich in de wereld hier beneden afspeelt, en daar een onderdeel van uitmaakt, is daarmee synecdoche voor de onwerkelijkheid van de omvattende wereld. Maar het theater grenst ook aan het werkelijke leven van alledag. Als zodanig is het een metoniem voor de artificiële, soms zelfs bedrieglijke aard van al het maatschappelijke bestaan. In die illusoire, bedrieglijke wereld is werkelijke geschiedenis, een geschiedenis die de wereld maakt, *muta*: ze is zwijgend, of onmogelijk.

Ernesto Laclau (2000) beargumenteerde dat geschiedenis zich kenmerkt door een metonymische dynamiek. Er zijn twee verschillende tijdperken die door de geschiedenis noodzakelijk worden samengebracht en worden getest op hun betekenisvolle relatie en hiërarchie. Het is hun aangrenzendheid die ze onderdeel maakt van één geschiedenis, terwijl de metoniem er voor zorgt dat het ene tijdperk instaat voor het andere. Geschiedenis is altijd geladen door macht, of bestaat bij de gratie van macht, waardoor een van de twee (of meerdere) periodes voor die andere schuift. De christelijke geschiedenis accepteert zo'n metonymische vervanging maar half, of eigenlijk niet. De relatie tussen klassieke oudheid enerzijds en christelijke middeleeuwen en renaissance anderzijds wordt liever metaforisch of allegorisch ingevuld. De metafoor is hier een machtsgreep die de gehele geschiedenis onder een noemer moet brengen. Sterker, in termen van geschiedenis, is het uiteindelijk geen werkelijke metafoor omdat het in de christelijke optiek gaat om een prefiguratie, dat wil zeggen: een verdubbeling. Met andere woorden, de allegorische relatie tussen twee verschillende tijdperken is niet langer een werkelijk metaforische *vergelijking* want voor het christendom is de geschiedenis *een*. De enige werkelijke breuk is die tussen paradijs en de wereldse geschiedenis. Wat na de zondeval komt is enkel onderdeel en continuering van de menselijke verdwaling. De historische vergelijking krijgt daardoor de aard van een catachrese: een metafoor die voor zichzelf spreekt en begrijpelijk is, maar waarin de werkelijke vergelijking is vervallen. In conceptuele

zin bestaat er dan geen geschiedenis zoals Laclau die bedoelt, of zoals de meest radicale humanisten à la Machiavelli of Spinoza die bedoelden.

Het zeventiende-eeuwse Amsterdam maakt nu juist wel geschiedenis. Het is niet voor niets dat Joost van den Vondel, in zijn lofzang op het politieke wereldwonder dat zich had gematerialiseerd in de vorm van het nieuwe Amsterdamse stadhuis, de Nederlandse wereldspeler plaatst naast het imperiale Rome. In zijn *'Inwydinge van 't stadhuis t'Amsterdam'* uit 1655 brengt Vondel vrijwel meteen de twee verschillende tijdperken bijeen, waardoor het contemporaine Amsterdam aan de fundamenteën van het voormalige Rome raakt en het metonymisch vervangt. Zo wordt de geschiedenis als geheel niet onder een metafoor gevangen. De geschiedenis zwijgt ook niet, integendeel, ze wordt door Amsterdam *gemaakt*. Dat gebeurt naar het verleden doordat de wereldmacht van Amsterdam raakt aan die van het imperiale Rome. Dat gebeurt in het heden doordat Amsterdam een wereldwonder realiseert in het stadhuis en een wereldmacht is geworden. Dat gebeurt naar de toekomst doordat vanuit dat nieuwe machtscentrum elders op de wereld Nieuw Amsterdam-men zullen worden gevestigd. Het stadhuis getuigt niet alleen van dit alles, het is daarin een actor.

In relatie tot zijn actie in de wereld is het zeventiende-eeuwse Amsterdam dramatisch in een Deleuziaanse zin. Amsterdam belichaamt een geactualiseerde, nieuwe wereld, die er daarvoor niet was, en die ook niet kan worden aangeduid met een metafoor uit een andere tijd, zoals die van *theatrum mundi*. Een prent in het bijzonder getuigt hiervan:

“Afbeelding der stat - met haar laatste vergroting”
door Daniël Stalpaert, 1665

De prent toont het nieuw uitgelegde Amsterdam met daarvoor het IJ, waarop alle bedrijvigheid aan schepen. Maar terwijl de scène op de voorgrond, tussen de twee allegorische figuren in, wordt getoond in perspectief, rijst de stad 'plat, tweedimensionaal, niet-perspectivisch omhoog. En het opvallende is dat het perspectief van de voorste prent zich voortzet in de schets van het IJ daarachter, tot aan de werkelijke perspectivische breuk: daar waar de stad begint. De weergave provoceert hiermee nadrukkelijk een perspectiefwisseling die de beschouwer van de prent vraagt van plaats te wisselen of zich bewust te worden van zijn situatie. De stad verschijnt in dat proces als een Grieks theater, in een halve cirkel om de voorliggende *skène*. Het theater van de stad is nog niet geheel gevuld, er is nog plaats. Vanuit de stad bezien is de dramatische handeling vervolgens die op het IJ, dat inderdaad, vanuit de stad bezien, de aard krijgt van het *scenium*, de *skène*. De handelende personages zijn daarop de schepen, en de coulissen worden gevormd door de plaats waar die schepen worden gebouwd: de stadswerven.

Als personages dragen de schepen echter geen masker, en ook spelen ze dramatisch gezien geen werkelijk theatrale rol. Ze dragen iets anders: vracht. En die zal verhandeld worden op de beurs in de stad. De toeschouwers zijn daar nadrukkelijk dramatisch in een meer reguliere zin, als onderdeel van een plot die op iets is gericht, namelijk winst. Die plot kan dramatisch aflopen in de reguliere betekenis van dat woord, wanneer mogelijke winst uitdraait op totaal verlies. Maar het is de derde betekenis van dramatisch waar het me hier om gaat, de Deleuziaanse. Door velen is al de schizofrenie aangeduid waarin de christelijke handelaren leefden, die vooral deugd en soberheid moesten nastreven volgens de christelijke leer terwijl ze tezelfdertijd leefden in onvoorstelbare rijkdom en in de praktijk winst maakten door niet alleen volstrekt eerlijk handelen. Maar er is een principiële punt, dat slechts hier en daar fragmentarisch werd doorgedacht en dat misschien eerder gevoeld werd, of niet gezegd *mocht* worden. Het betrof ook iets dat nog ongedefinieerd bleef omdat het zo nieuw was, omdat de sprong van virtueel naar actueel nog maar net was gemaakt. Of nog beter: het nieuwe was nog niet expliciet omdat men onderdeel was van de handeling, de 'dramatisatie', waardoor het virtuele actueel werd. Dat voorheen onbekende en daarom onvoorstelbare betrof een wereld die niet langer gezien kon worden als een theater onder het alziend oog van God, maar als een allesomvattend podium

waarop zowel spelers als toeschouwers zich afwisselend bevonden als de een of de ander. Op dit wereldse, allesomvattende podium ontrolde de geschiedenis zich niet als een schouwspel, maar werd er, al kijkend en handelend, *geschiedenisgemaakt*.

Hoe verhoudt zich dat tot Spinoza's denken?

2. Dramatisch denker en een handelende stad

Niemand hoefde Spinoza te vertellen dat Amsterdam een ideale samenleving was. Wie een moordaanslag heeft overleefd en door een handelspartner is bedreigd, of wie gewoon zijn ogen en oren goed open had, weet dat de Amsterdamse stadssamenleving roerig was, soms turbulent, vaak redelijk gemoedelijk maar even vaak wild. Wanneer Spinoza in het *Politiek Theologisch Tractaat* Amsterdam als voorbeeld aanhaalt – al zal dat hieronder veel meer blijken te zijn dan een voorbeeld – is dat dus niet in enigerlei 'pure' zin, als was Amsterdam een heilstaat. Het is in een reële en realistische zin.

Een van de talenten die Spinoza had was zijn groot vermogen om zaken systematisch én in detail te vergelijken. De Amsterdamse situatie was niet ideaal maar ze was, vergeleken met andere steden en staten, preferabel voor Spinoza om zowel systematische als pragmatische redenen. Dit is wat hij erover zegt, in de loop van een redenering die heel wel past in het kader van Deleuzes dramatisatie:

... de stad Amsterdam kan ons tot voorbeeld strekken, die tot haar eigen sterke groei en tot bewondering van alle naties die vruchten van deze vrijheid plukt. In deze bloeiende staat en voortreffelijke stad immers leven alle mogelijke mensen, van welke natie of geloofsrichting ook, met de grootste eendracht samen. [...] En geen enkel geloof is zo gehaat, dat zijn aanhangers niet onder bescherming staan van het openbaar gezag der magistraten, mits zij niemand schade berokkenen, een ieder het zijne geven en eerzaam leven.

Spinoza, *Theologisch-politiek tractaat*, 434.

Het begrip samenleving is in de afgelopen jaren op wetenschappelijke gronden afdoende bekritiseerd door Willem Schinkel. Een samenleving is er niet als eenheid, in ontologische zin, tenzij als een 'confictie': een collectief gedeelde fictie (Schinkel 2007). Wanneer Spinoza het hier heeft over een samenleving met de "grootste eendracht" bedoelt hij daarmee dan ook niet een reële eensgezindheid, alsof de inwoners van Amsterdam het altijd eens zijn. Integendeel, er zijn groepen in de stad die worden gehaat door anderen. De

verschillende groepen in Amsterdam leven dus wel samen, maar ze horen niet zomaar samen, laat staan dat ze saamhorig zijn. Ze handelen en onderhandelen met elkaar terwijl ze onderwijl hun eigen leven mogen leiden, beschermd door het gezag. Daardoor kan Amsterdam als geheel ook voorbeeldig handelen, geschiedenis maken in de zin van een sterke groei of uitbreiding, die zowel haar eigen uitbreiding is als een uitbreiding over de gehele wereld.

De ruimte die Amsterdam bood en de door haar handelen ontstane historische uitbreiding is prachtig verbeeld in een schilderij van Berckheyde van rond 1670.

Gerrit Adriaensz. Berckheyde
Stadhuis te Amsterdam, circa 1670
Ills.: Amsterdam Museum

De zonnige rust die het schilderij uitstraalt, en de ruimte die het zijn personages biedt, is zowel treffend als bedrieglijk. Het nieuwe stadhuis is limieten te buiten gegaan, niet zomaar gegroeid of uitgebreid, zoals blijkt uit het grote verschil met de kleine huisjes die links achter het stadhuis verschijnen. Er moesten ook heel wat huizen worden geslecht om het stadhuis te kunnen realiseren. De rust en helderheid die het schilderij uitstraalt accorderen niet zomaar met de werkelijke macht die in het stadhuis besloten zit. Vergelijk het maar met Constantijn Huygens' *Hofwyck* uit 1653. Dat gedicht behandelt een idyllische want harmonisch vormgegeven tuin, maar doet dat ten tijde van de Eerste Engelse oorlog (1652-1654). Helmer Helmers heeft die discrepantie aangetoond in zijn *close reading* van de lofredes op hun eigen tuin van de Hollanders Huygens en Jacob Westerbaen, en die van de Engelse Andrew Marvell op de zijne (*Upon Appleton House* uit 1651). Hoe helder en schoon en mooi de tuinen ook zijn, het

gebulder van oorlogsschepen is letterlijk of figuurlijk op de achtergrond te horen (Helmerts 2011: 149-172).

Hier, op dit schilderij, wordt een plein getoond voor het nieuwe stadhuis waarop heel verschillend geklede mensen, uit aantoonbaar verschillende culturen, van verschillende geloven en etnische komaf, in vrede handelen. Maar die vrede is het gevolg van een politieke, zekerende macht, die zit vervat in het ongetwijfeld harmonisch vormgegeven maar tezelfdertijd uit hard steen gevormd stadhuis. In termen van representatie is dat stadhuis letterlijk wereldomvattend. De vrede in de stad is, anders gezegd, gezekerd door een macht die weet hoe en wanneer beheerst geweld te gebruiken en daarmee macht uit te oefenen. Het is een macht die zich door het stadhuis bewust toont van haar eigen, handelend vermogen.

3. Verbeelding versus ontdekking

Amsterdam, de stad van de handel, is in historisch opzicht tevens een handelende stad. Historisch gezien is de stad een acteur die niet zozeer op het wereldtoneel verschijnt, als wel dat wereldtoneel mede *vormt*. Dat heeft niet alleen specifieke consequenties voor de *theatrum mundi* metafoor. Het heeft meer in het algemeen consequenties voor de representatie van de wereld, of de wereld der representatie, en de manier waarop ze in samenhang kunnen worden gelezen. Dat zien we ook bij zo'n belangrijke metafoor van de wereld als boek, die, in de christelijke context, de verhouding van mens tot wereld aangeeft. Die metafoor wordt, dat spreekt als vanzelf, gemotiveerd door het Boek der Boeken, de *Bijbel*, waarin alles al zit vervat. De wereld is één, harmonieus gevormd door God, en het is de taak van de mensen om dat geheel als een boek te lezen en er de juiste betekenis uit te halen. Met andere woorden: de betekenis is er al, ze moet enkel op de juiste manier worden gevonden. Maar net als eerder, bij de christelijke invulling van de *theatrum mundi* metafoor, betreft het hier geen werkelijke metafoor. Een beter concept om de verhouding tussen Bijbel en wereld aan te geven, is de *mise-en-abyme*. De Bijbel is in haar concrete verschijning als boek een onderdeel van de wereld dat tegelijk de wereld 'bespiegelt', van het kleinste detail tot in het allesomvattende beeld. In zekere zin is er daardoor geen sprake van werkelijke representatie. Er is de absolute waarheid en werkelijkheid van het boek, evenals de absolute waarheid en werkelijkheid van de wereld.

De absolute waarheid en werkelijkheid van bijbel en wereld verhouden zich ogenschijnlijk moeizaam tot de *theatrum mundi* metafoor, die immers het leven hier op aarde als illusoir verbeeldt. Maar het betreft dan de menselijke rol in een

wereld die slechts illusoir is vanuit het menselijke perspectief. Dat perspectief wordt getest en uitgedaagd door het werkelijke en ware boek dat zich verhoudt tot een wereld waarvan de werkelijke en ware betekenis moet worden gezocht, al zal die nooit bevredigend worden gevonden in het ondermaanse. Maar zowel historisch als conceptueel gezien is voor het zeventiende-eeuwse Amsterdam de wereld helemaal niet illusoir. En in de context daarvan is de vraag dan ook in hoeverre de *theatrum mundi* metafoor of het beeld van de wereld als boek nog volstaat.

Voor Spinoza zijn boeken historisch werkelijk, al kunnen ze in termen van filosofie illusoir zijn – onwaar. Daarmee verworpt hij ze niet. Hij beschouwt ze als belangrijke onderwerpen van antropologische en filosofische studie. Hij vergelijkt in die studie de wereld die het boek projecteert met de wereld zoals die kan worden ont-dekt, de wereld zoals die kan worden ontdaan van een misleidende sluier. Dat betekent niet dat er een wereld is los van representatie of los van het denken. Het is door het denken en door de representatie die dat impliceert, dat de wereld kan worden ontdekt. Het nieuwe Amsterdamse stadhuis realiseert een vergelijkbare verandering. Enerzijds wemelt het in (en aan) het stadhuis van de allegorieën. Die zijn bijna alle begrijpelijk in het kader van de wereld als boek. Ze zijn representaties die moeten worden gelezen naar hun juiste betekenis, die zowel aan de allegorie voorafgaat als daarop volgt. Tezelfdertijd zijn er onderdelen die letterlijk de wereld als nieuw projecteren, waardoor de wereld in een nieuwe gedaante verschijnt, wordt ont-dekt. Dat wordt sterk belichaamd door het gebouw als geheel. Dat is namelijk helemaal niet allegorisch. Door het stadhuis, als representatie, verschijnt een burgerlijke macht en een politiek die voorheen onvoorstelbaar was, ondenkbaar ook: een anomalie, zoals Negri het stelde. Dat woord gaat terug op *a-nomos*, datgene wat (nog) niet is ingevangen door een wet of limiet.

Toen de wereld nog werd gelezen als boek verscheen de burger daarin als een nietige speler in het oog van een Ander. De burger zat gevangen in een onwrikbaar kader, een stellende norm, een absolute en soeverein gestelde limiet. Maar nu, in Amsterdam en met Spinoza, verschijnt een wereld door representatie, ofwel in de vorm van een stadhuis, ofwel in de vorm van een filosofische verhandeling. De burger is daarin een actor van belang. Of de burger nu een handelaar is of een radicale filosoof, ze zijn geen van beiden de *auctor intellectualis* van die wereld. Ze hebben die, in symbiose, dramatisch handelend

ontdaan van een bestaande limiet, en daardoor ontdekt.

Wat Amsterdam letterlijk en figuurlijk meemaakte, 'mede maakte' is, in dit verband, niet zomaar een analogie met het denken van Spinoza. Conceptueel gezien is de stad, met zijn handel, en in zijn vormende rol van het wereldtoneel, een dramatische acteur. Ze is zowel een speler met een rol, in theatrale zin, als een handelende instantie die samen met anderen het nieuwe, voorheen ondenkbare en onbestaanbare actualiseert. Spinoza is in dat verband net zo goed een anomalie als Amsterdam. Spinoza leeft in symbiose met de stad, en de stad met hem. Beiden doen mee in een dramatische handeling als even bepalende spelers. De stad kan wel lichamelijk handelen maar niet denken. Spinoza kan wel denken, maar geen wereldtoneel maken. Amsterdam maakt het ondenkbare tastbaar, Spinoza maakt het tastbare denkbaar. Met andere woorden: het denken van Spinoza ontwikkelt zich niet in een Amsterdams milieu, het ontwikkelde zich door Amsterdam. Net zo goed is Amsterdam niet enkel ten voorbeeld gesteld door Spinoza, het was Spinoza's denken dat Amsterdam in staat stelde waarden en concepten te vinden die het voorheen onvoorstelbare actueel maakten, denkbaar en meer dan denkbaar: die een nieuwe wereld realiseerden.

NOOT

[1] Deze tekst gebruikt onderdelen van artikelen die eerder in het Engels werden geschreven: 'Precariousness of Exchange: The Mise en Scène of Propriety', dat moet verschijnen in *Traces of the Avant-garde: Theatrum economicum*, Berlijn: De Gruyter, en het reeds verschenen 'The Invention of the Moment: Telescope, Literalness and Baroque Theatricality of the World'. Maria Leuker (ed.), *Visualität in der niederländischen Literatur und Kunst des 17. Jahrhunderts*. Munster/New York: Waxmann, p. 261-276.

Bibliografie

Cicero, *De finibus bonorum et malorum*, transl. H. Rackham, London, W. Heinemann; New York, G. P. Putnam's Sons, 1931.

Deleuze, Gilles, *La méthode de dramatisation*, Paris, Armand Colin, 1967.

Fischer-Lichte, Erika, *History of European Drama and Theatre*, London, Routledge, 2001.

Helmers, Helmer J., *The Royalist Republic: Literature, Politics and Religion in the Anglo-Dutch Public Sphere 1639-1660*, Leiden, proefschrift, 2011.

Laclau, Ernesto, 'The Politics of Rhetoric', Barbara Cohen, J. Hillis Miller, Andrzej Warminski, and Tom Cohen eds, *Material Events : Paul de Man and the Afterlife*

of Theory, Minneapolis, University of Minnesota Press, 2000.

Negri, Antonio, *Savage Anomaly: The Power of Spinoza's Metaphysics and Politics*, Minneapolis, University of Minnesota Press, 1999.

Schinkel, Willem, *Denken in een tijd van sociale hypochondrie*, Zoetermeer, Klement, 2007.

Spinoza, Benedict de, *Theologisch-politiek tractaat*, Amsterdam, Wereldbibliotheek, 1997.

Joost van den Vondel, 'Inwydinge van 't stadhuis t'Amsterdam', *De werken van Vondel*, Deel 5: 1645-1656, 1931; zie ook de website van dbnl: <http://www.dbnl.org/titels/titel.php?id=vond001inwy01> (bezocht op 31 okt. 2012).

Uit: Sjef Houppermans & Remke Kruk ~ De stad in kunst en cultuur wereldwijd. Rozenberg Publishers, Amsterdam.

Zie: <http://rozenbergquarterly.com/de-stad-in-kunst-en-cultuur>

Zie ook: <http://rozenbergquarterly.com/category/orbis/>

November 2019 ~ Meer Amsterdammers dan ooit

Amsterdam heeft eind deze maand meer inwoners dan ooit tevoren! Naar schatting zijn het er op 30 november 873.200. Het record van 872.428 inwoners op 1 januari 1959 is daarmee verbroken.

Strikt genomen kan het inwonertal pas achteraf worden vastgesteld, als ook alle

nagekomen overlijdens- en verhuisberichten zijn verwerkt. Het gaat hier dus om een schatting, op basis van voorlopige cijfers tot en met eind oktober en de gemiddelde groei per maand in de afgelopen jaren.

10.000 per jaar

Sinds 2008 groeit Amsterdam met gemiddeld 10.000 inwoners per jaar. In de 10 jaar daarvoor kwamen er gemiddeld steeds zo'n 3.000 inwoners bij. Tot 2015 werd de groei vooral veroorzaakt doordat er meer geboorte was dan sterfte. De afgelopen paar jaar groeide het inwonertal vooral door de buitenlandse migratie.

Stadje in, stadje uit

De afgelopen decennia werd de stad steeds populairder, maar dat is niet altijd zo geweest. Vanaf halverwege de jaren '60 verloor Amsterdam 20 jaar lang gemiddeld 10.000 inwoners per jaar doordat mensen weggingen uit de stad. 1973 was het dieptepunt: er vertrokken toen 20.000 inwoners.

De afgelopen paar jaar verruilden weer meer gezinnen de stad voor een woonplaats in de regio. In 2018 gingen er zelfs nog meer mensen weg dan in 1973. Tegelijkertijd kreeg Amsterdam er meer inwoners vanuit het buitenland bij dan ooit en zette de bevolkingsgroei verder door.

Zie verder: <https://www.amsterdam.nl/recordaantal-inwoners/>

Polycracy As An A-System Of Rule? Displacements And Replacements Of The Political In An Unbounded Dictatorship

Abstract

The concept of polycracy is beset by a number of paradoxes: it designates a form of political rule in the absence of such rule. In such circumstances, a multiplicity of social formations, economic and financial agencies and operational functions install themselves anomically at local level and extend independently of and beyond policy and legislation. In doing so, they split and supplant frameworks of the state and of political and societal institutions. This article sets out to trace the lineages of the concept of polycracy and its instantiations in a system of rule that involves a process of political de-structuring. More specifically, the question explored here is what *takes place* in the destroyed political space and what *takes its place* in the unbounded state of the Nazi dictatorship.

Keywords: polycracy; National Socialist totalitarianism; Nazi regime; party-state relationship; occupying regime; Weimar Republic; quantitatively total state

Introduction

Even with historical hindsight, the phenomenon termed “totalitarianism” presents a number of conundrums. To start off with, it resists definition. To describe it as a “system of rule” risks contradiction (see Kershaw 1999, 222), because “a-systematicity” is its most pertinent characteristic. As a particular type of modern dictatorship, it has invited comparisons, yet such comparisons remain limited and general (considering e.g. the limited comparability of the National Socialist regime in Germany and the Stalinist regime in the Soviet Union—see Kershaw 1999). The process of political disintegration described by it is bound to leave the concept under-theorised (see Kershaw 1991, 98) and possibly even to impress itself on the theorist as incomprehensible (see Arendt [1951] 1994, viii), both

conceptually and politically. In this article, we propose to put one of the elements specifying “totalitarianism” to the test: Can “polycracy” provide a specifying criterion for the definition of “totalitarianism”? If so, how would it have to be conceptualised in order to be able to account for the simultaneous diffraction and concentration of structures and agencies that reconfigure governance for conditions of geopolitical expansion, invasion, annexation and occupation; total mobilisation for war; and population relocations, forced labour and genocide?

The term “polycracy”, as Walther Hofer points out, is of recent coinage. It designates social and political processes unlike those described by any of the classical theories of political organisation (Hofer 1986, 249; see also Arendt [1951] 1994, 461; also Schmitt 2000, 66) or system or type of rule.

Writing in the aftermath of war and genocide in the late 1940s, Hannah Arendt ventures this description: “We always suspected, but we now know that the [National Socialist] regime was never ‘monolithic’ but ‘consciously constructed around overlapping, duplicating, and parallel functions’ ...” (Arendt [1951] 1994, xxxii-xxxiii; also 404 fn. 8).

What she pinpoints here had, in fact, been articulated by Carl Schmitt even before the Second World War in his prescient analyses of the Nazi dictatorship (1933) and by Ernst Fraenkel and Franz Neumann during the course of the War and in its immediate aftermath. The multi-levelled dynamic functioning of the Nazi regime became the subject of further investigation in the 1960s and 70s, first by Klaus Hildebrand, Karl Bracher and Peter Hüttenberger and later by Ian Kershaw. Even as they differed in the details of their analysis, all of these historians and political theorists either explicitly or implicitly returned to Johannes Popitz’s concept of “polycracy”, coined in the late 1920s to take account of the decline of the German state during the late Weimar period.

“Polycracy”—A conceptual-political history

Popitz held on to a substantive universal idea of the state against its devolution and dissolution into concrete orders and functions. In his positions in the Finance Ministry in the latter half of the 1920s, he was intent on clearing up Weimar’s “administrative confusions” (see Kennedy 2004, 147; also Schmitt 2000, 62 fn. 4) and on restoring the authority of a centralised state.

Carl Schmitt’s conversations with Johannes Popitz (the friendship with whom

Schmitt only reluctantly admitted to) trace the decline of the state in the Weimar Republic with its proliferation of special interests, political parties and particularist movements. Popitz views this process as the replacement of “the state as the source of order and the locus of authoritative decisions ... by the notion of ‘free competition’ and ‘the self-organisation of society’” (see Kennedy 2004, 33). This defines Popitz’s notion of polycracy. “Pressures from within the private sector and the party politics of the Reichstag had created,” he argued in 1927, “a ‘polycratic’ system that displaced parliamentary democratic will formation” (Kennedy 2004, 147). What these “diverse forms of economic organisations and public/private partnerships” had in common was the “fact that they retained a degree of independence from the state” while assuming responsibility for “important public functions” (Kennedy 2004, 142 fn. 3).

While, for Popitz, polycracy is tied up with the expanding role of “private interests” in the “private sector” of the economy and in party-political manoeuvring in the Reichstag, for Schmitt it emerges, in the first instance, from a plurality of social power complexes dividing up the unity of the state (see Schmitt [1931] 1988, 178) and transcending territorial boundaries and the formation of political will (Schmitt [1931] 1996, 4). This occurs, Schmitt elaborates, where the division between state and society, government and people that still characterises the state of the nineteenth century is levelled and where the state itself becomes identified with elements of society, appearing as the “self-organisation” of society. In this configuration, the relative autonomy and neutrality of the state vis-à-vis society, the economy and social interest groups disappear and state, society and the economy cease to exist as relatively separate spheres.

Schmitt argues that a thoroughgoing transformation of the Weimar state in relation to society renders all social and economic problems as political problems: *The society-become-state turns into an economic state, a cultural state, a ... welfare state, a provisioning state; the state-become-self-organising society, which has thereby become inseparable from it, seizes upon all social processes, i.e. everything concerning human interactions. Within this configuration, there is no arena left, in relation to which the state can maintain strict neutrality in the sense of non-intervention. The parties, in which different social interests and tendencies are organised, form the society-turned-party state itself. And to the extent that there are economically, faith and culturally-based parties, there is no way for the state to remain neutral in relation to the economic, religious, and cultural*

domains. Within the state that has become the self-organisation of society, there is nothing that does not, at least potentially, become a matter for the state and politics. (Schmitt [1931] 1996, 4; see also Schmitt [1931] 1988, 172)

Schmitt traces this development in three stages: from the absolutist state of the seventeenth and eighteenth centuries through the liberal or neutral state of the nineteenth century to the “total state” of the identity of state and society in the late Weimar Republic (Schmitt [1931] 1996, 79).

The political extrapolations from Popitz’s initially predominantly economic account of “polycracy” do not, therefore, represent a sleight of hand on Schmitt’s part. Instead, they arise from the dissolution of the sovereignty of the state in its capitulation to “social power complexes” that Schmitt, writing in 1931, observes, while bridling at this very observation.

Late Weimar’s plurality of social power complexes, interest groups and political parties degenerates into what Schmitt terms a “quantitatively total state” or a “weak state” (Schmitt [1933] 1994, 213). During the late Weimar period, the state effaced itself in ceding its unity to a plurality of “*totale Weltanschauungsparteien*”, in the first instance, each of which strove to usurp political totality and to subordinate the state to its own purposes. Growing out of the state and blasting their way through it, they themselves became independent entities, displacing the role of the state in organising society and dissolving the distinction between state and society.

Polycracy for Schmitt also arises with the dissolution of a unitary political will into myriad social power complexes, which are best exemplified in the private sector of the economy, in the second instance. In the economic sphere, polycracy comes to characterise the state-cum-economy. It is here that parliamentary political processes are losing their definitive role for the state as they are being overtaken by an economy that is subject to a plurality of particularist interests and private law (see Schmitt [1931] 1996, 88, 110).

This process paves the way for the rupture which transcends the unitary power symbolised in the Constitution, neutralising the state and law in the process. Law is emptied, perverted and potentially dissolved (Bracher 1962, 50; see also Iakovu 2009, 439) through post hoc legitimations of unjust measures. Self-governing particularist social and “political” entities with total claims escape

state circumscription, legal definition and control, political institutions and also parliamentary debate and legislature. Such entities proliferate wildly and widely at local level, that is, in municipal and communal committees and associations whose interests gain social facticity through compromises, agreements, tactics, special measures and directives, determinations of quotas, and the corresponding apportionment of offices, incomes and privileges (see Schmitt [1931] 1996, 88, 110). In 1931, Schmitt specifies this turn towards the quantitatively total state as being distinct from the “qualitatively total state” of Fascist Italy. In the latter state, the party reasserts the sovereignty of the state and strengthens the state in its monopoly of power.

The implosion of the political registered in Schmitt’s writings of the late 1920s and early 1930s does, indeed, present the attempt at its theorisation with imponderabilities. The same process that advances the recession of the state tendentially abolishes the independence and critical distance of any attempt at its theorisation. The receding normative horizon of the state leaves the investigation of this process beholden to what it describes (see Sigmund Neumann [1942] 1965, xviii; also Schmitt 2000, 77, 92–101); this confronts the theorist with the paradox of developing critical perspectives on a dynamic process of dissolution that engulfs its very theorisation.

“Polycracy” within the Frame of Totalitarianism

The notion of polycracy, in its early conceptualisations in the context of the dissolution of the Weimar state and constitutionalism with quantitatively total power, is largely absent from subsequent framings of totalitarianism in four broad themes. These themes have become prevalent both in a substantial body of scholarly literature and in political affiliation and activism:

- A generic understanding of totalitarianism as total (state-political) domination, usually designated as “fascism” or as “total state” or “totalitarian state”.
- The Comintern ideologeme, which construes National Socialism as “fascism”, associating it with Italian Fascism, which (following Lenin’s 1916 characterisation of imperialism as the highest stage of capitalism) it had characterised in 1924 as the orchestration of expansion and war on the part of the most reactionary and powerful groups within highly concentrated finance capital, in the service of capitalist interests and imperialist aims in the final

stage of bourgeois-capitalist rule. Re-editing it for a response to National Socialism, the Comintern's Seventh Congress (1935) resolution speaks of National Socialism qua fascism—as the “terroristic dictatorship of the most reactionary, chauvinistic, and imperialist elements of finance capital” (Dimitrov [1935] 1972, 86-119).

- The principal Cold War ideologeme, which constructs an unqualified analogy and assimilates an earlier understanding of Hitler and the role of the National Socialist German Workers' Party (NSDAP) to a later understanding of Stalin and the role of the Communist Party of the Soviet Union (CPSU) within the Comintern.

- The division of historiographical explanations of the conditions for the emergence of Nazi totalitarianism and genocide into (politically based) intentionalism, on the one hand, and (socially-economically based) functionalism, on the other, in the series of debates in the 1980s that has become known as the *Historikerstreit*. [i]

An analysis of polycracy and of its horizontal power relations is forestalled in these framings, focusing as they do either on total political domination or on the subordination of economic interests of capital to the political priorities of National Socialism, or on the primacy of socio-economic determinants. In any and all of these cases, totalitarianism is construed as a centripetal force that determines relationships of super- and subordination. A circularity arises from the dualism construed between politics and economy/industry for which the duality of state-society is being brought in as a template through the back door, even though it had been declared out of explanatory purchase for totalitarianism. This is because the polycratic relationships unique to totalitarian rule arise within a novel triadic formation of state, party and “people” (*Volksgemeinschaft*) (see Schmitt 1933) following the transition from Weimar's party-political plurality to the primacy of a single totalitarian party.

To be able to embark on a conceptualisation of totalitarian polycracy, we would need to return to some of the inferences that Schmitt draws from Popitz's economic notion of “polycracy”. Along with these extrapolations, we would need to consider a shift from primarily economic (Popitz) sites to political and legal (Schmitt) domains of application, without granting determinacy to any of these instances. If polycracy were to be described in terms of the disintegration of the state, initially by its splitting into multiple (not simply dual) centres (“poly-”)

whose relationships form power structures (“-cracy”), then the task would be to investigate their locations and interrelationships (rather than identifying—usually dualistically and hierarchically conceived—power blocs as commanding heights: see Czichon 1968, 168–192; also Buchheim and Scherner 2006, 391).

Bringing the concept of polycracy to bear on the understanding of totalitarianism would therefore not amount so much to introducing a centrifugal force nor to shifting the balance from the frequently asserted “primacy of politics” (as Tim Mason would have it: 1968, 194) towards functionalism (as Eberhard Czichon would have it: 1968, 168–192). It would amount to redirecting the analysis so as to take account of a profound reorganisation of the relationship between state, society, economy and ideology in a totalitarian party-dynamic, unbounded movement (see Schulz 1962, 375). This movement transforms the role of each one of these instances as they are being set in motion in relation to the other elements and as they are grafted onto local conditions and societal histories (see Hüttenberger 1976, 426; also Schulz 1962, 459, 579, 599).

Franz Neumann provides us with a point of departure for analysing these transformations. He argues that following the 1933 *Machtergreifung*, “society cease[d] to be distinguished from the state; it [was] totally permeated and determined by [boundless] political power” and, more specifically, by what he calls a “monopolistic party” (1957, 245). The polycratic dimension of totalitarian rule manifested itself in the dynamic character of “*rastlose Aktion*” (restless action) evinced in ever-changing appointments, competencies, domains, directives, functions, special powers and decrees (see Arendt [1951] 1994, 404 fn. 8). Hans Mommsen (1966), Peter Hüttenberger (1976, 417–442) and, more recently, Donald Bloxham (2001, 25–60) draw attention to the proliferation of special powers: newly appointed functionaries in newly created administrative positions, “rival interests and groups vying for power even across official boundaries of jurisdiction” (Bloxham 2001, 37). Rather than abolishing a vertical axis of power, rival interests and groups have become concretely implicit in the horizontal relationships—as, for instance, in the case “where rival paladins competed for Hitler’s favour and where success depended on the degree to which they anticipated and fulfilled his wishes” (Hofer 1986, 236). This would entail the involvement of the Führer in horizontal relationships, not as principle but as personification of an imagined “will” (see Franz Neumann [1942, 1944] 2009, 447, also 469; Iakovu 2009, 435). Hofer elaborates on such “working towards the

Führer”:

The rivalries were directed not against Hitler but for him. They very often originated in a rival's desire to make a better impression on his Führer by striving to execute his plans as faithfully and promptly as possible. These rivalries by no means necessarily impaired the efficient prosecution of Hitler's aims—on the contrary (1986, 229)

Even the repressive apparatus, although effective—especially in regard to population groups targeted for disenfranchisement, isolation, persecution and, in certain instances, extermination—was neither “monolithic” nor fully integrated (Siegel 1988, 83). In fact, it relied to a significant extent on initiatives on the part of party activists at local level and on the part of the Gauleiter at regional level, reinforced in turn by legislative measures taken at national level (Schaarschmidt 2017, 226, 229).

In Nazi Germany, polycratic relationships manifested themselves in accordance with an additional condition, which can be identified as definitive only through its paradoxical effect: stabilisation through movement, effectiveness through inefficiency. Or, to be more precise, effectiveness through the combination of the efficiency of conventional bureaucracy, under the partial disintegration of structures of the state (see Reichardt and Seibel 2011, 9) and their replacement by reintegrating and steering mechanisms, including personalisation, informalisation and ideologisation (Reichardt and Seibel 2011, 18; also Schaarschmidt 2017, 224), rather than efficiency as a condition of effectiveness. Early attempts to capture this element identify the driving forces of totalitarianism as “permanent revolution” (Sigmund Neumann), “social movement” (Rudolf Heberle) and “laws of movement” (Hannah Arendt) (see Sauer 1962, 689).

A Totalitarian Dynamic

Totalitarian rule, even if understood as domination, does not entirely, and perhaps not even primarily, rely on vertical relationships of super- and subordination. A notion of vertical relationality is at least relativised, if not transformed, in our understanding, if we take a closer look at horizontal relationships and at the kinds of social exchange and competition that form their conduits (see Volckart 2003, 175; also Cary 2002, 557).

Conversely, if we were to specify polycracy by reference to plural power structures, we would have to retain a horizon of monarchy. But in retaining a

monocratic axis, we would have to confront the challenge of thinking monocracy without invoking “the state” as its foundation. Responding to this challenge, Hüttenberger suggests that “*Herrschaftsträger*” be interpreted as nodes of agencies that exercise political functions structured in overlapping, competing and continuously changing, dynamically expanding, contracting, and internally differentiating and concentrating networks (see Hüttenberger 1976, 422).

Such nodes could take different forms.

The first and most striking form would be the multiplication of offices between party and state. This was not to be understood as a symmetrical dualism between the National Socialist Party acting outside the bounds of any norms and rules, on the one hand, and a rational-bureaucratic state, on the other; rather, it should be understood as an emerging hybrid form of political organisation connecting state, party and industry (see Reichardt and Seibel 2011, 12). As Hannah Arendt observes, “with a fantastic thoroughness [and as a matter of principle], the Nazis made sure that every function of the state administration would be duplicated by some party organ” ([1951] 1994, 396), creating a division of authority. But it did not remain at the level of mere duplication: the Nazi party multiplied its offices and functions, creating a proliferation of ever-changing power structures charged with identical tasks, while nominally retaining pre-existing offices. Centres of power, while constantly shifting, remained a mystery, “to such an extent that the members of the ruling clique themselves could never be absolutely sure of their own position ...” (Arendt [1951] 1994, 400).

The sites in this network in which the nodes were particularly densely concentrated—in the ministries, for instance—have been relatively well described, even in their overlapping and conflicting domains, authorities and competencies, convergences and divergences. This was the case, for example, with the “interests” and functions of the SS *Reichssicherheitshauptamt* (RSHA) (“Reich Security Main Office”) and the *Wirtschaftsverwaltungshauptamt* (WVHA) (SS “Economic and Administration Head Office”); of the *Reichswehr* (“Reich armed forces”) and industry; of the *Reichswehr* and the *Reichssiedlungsamt*; of Albert Speer’s Armaments Ministry, on the one hand, and the Inspectorate of the Concentration Camps (*Inspektion der Konzentrationslager* or *IKL*), WVHA, RSHA, *Wehrmacht* and private corporations, on the other (Bloxham 2001, 26–28).

Polycracy between Economics and Politics

Less well understood is what Franz Neumann refers to as “polycracy” in the context of the processes of concentration, cartelisation and monopolisation in the economy under totalitarianism, for which he coins the term “Totalitarian Monopoly Capitalism” ([1942, 1944] 2009, 261). Neumann cites the Hermann Goering Ore Mining and Iron Works Corporation Ltd (“*Reichswerke, A.G. für Erzbergbau und Eisenhütten, Hermann Goering*”), a nominally state-controlled Nazi conglomerate, as an instance of a “party economy” that he interprets as a political, rather than an economic, phenomenon ([1942, 1944] 2009, 301). However, the provisions of the law on forced cartelisation were inconsistently applied, to uneven effect. The “planning” of the “planned economy” was often haphazard, chaotic and contradictory (Buchheim and Scherner 2006, 410).

Recent scholarship has challenged the notion of a “party economy” understood as a co-ordinated initiative to appropriate private capital and industry in a consistent drive towards nationalisation. The party shifted its focus to macroeconomic priorities and to measures aimed both at maximising the exploitation of existing means of production, including those of the occupied territories, and at controlling and rationing the apportionment of raw materials (Abelhauser 2002, 26). Bloxham cites the example of the tensions within the complex of SS institutions: between those “officials directly involved in industry [who] wished for the primacy of economics” and the “SS hierarchy”, many of whom “worked solely for the victory of ideology” (2001, 42).

In the corporate sector, the promotion of autarky, expansion and armament “fragmented corporate interests and created new coalitions between subsets of executives and specific government or military agencies”. It meant breaking down “linear divisions over output strategies between firms and the state” and “replac[ing] them with battles fought out within the firms” in which party-political objectives often prevailed (Hayes 2009, 39). Thus, the same framework of regimentation contained uncoordinated economic decisions (Franz Neumann [1942, 1944] 2009, 314). These were partly structured by ideological precepts, partly enacted on the basis of considerations of short-term versus long-term market expectations (see Scherner 2002, 431, 434, 445, 447, 448; also Buchheim and Scherner 2006, 411) and partly adhered to as decrees and warnings imbued with the force of command.

Polycracy in Occupation Regimes

Numerous studies have devoted themselves to tracing the convergences and

divergences of polycratic diffusion in the processes of restructuring governance and economic strategies in the Reich; but political analysis of the dynamic social and political structures, agencies and processes in societies under occupation is scarce in comparison.

While a number of highly acclaimed studies on the economic-social-ideological policies, practices and rationalisation of forced labour in occupied Poland have appeared (see e.g. Stefanski 2005, 38-67; also Allen 1965; Tooze 2006), these tend to mushroom in an apparently theoretical no-man's-land and remain shy of the task of a historical-political investigation relating the occupation to a theory of modern dictatorship (Evans 1983, 101).

On the other hand, some of the classical studies of the Nazi dictatorship that appeared during and after the War, including some ground-breaking analyses in the 1950s and 1960s, tend to treat the occupation as an extension and expansion of the unbounded dynamic forces of National Socialism (see Arendt [1951] 1994, 422; also Bracher, Sauer and Schulz 1962, 12).

This may indeed be said of the reliance of the German war effort on the increasingly brutal exploitation of foreign economies, of the extraction of resources from occupied territories, of the costs of occupation and of the war effort imposed on occupied countries' economies. It may also be said of the progressive multilateralisation of clearing systems' facilitating unpaid exports (see Fonzi 2012, 157-158) for the purposes of shoring up the war economy (Fonzi 2012, 158) and of the increase in clearing debt leading to rising inflation (Fonzi 2012, 156, 161).

But the idea of expansion, extension and radicalisation, if considered as a political dynamic, is questionable. National imperialism, on the latter account, mobilises and diverts the internal dynamics and problems to the external expansion and seizure of assets (Bracher 1962, 230); this starts with the subordination of foreign relationships to the requirement of stabilising the totalitarian dictatorship internally, and is followed by militant external expansion of the internal dynamic (Bracher 1962, 240). While acknowledging that it was expansion—virtually “limitless extension in time and space” (Neumann [1942] 1965, 3)—that created continuing dynamism and transformations both within and concentrically around the Reich, these studies remain strangely focused on polycratic aspects of the administrative and governmental dynamics internal to the Reich. Within these dynamics, social and political structures, while being

neutralised, levelled and in certain instances obliterated, continued to enjoy some salience in historical memory, action orientations, local-level organisational arrangements and the identification of traditional elites in the civil service (Seibel 2011, 244–245).

Invasion and occupation on the model of “extension” and “expansion” are also described in terms of “export” [“of the ‘systemlessness’ ... that characterised the Nazi dictatorship ... from the Reich to occupied Europe” (Kirk 2003, 205)] and “replacement” (Kershaw 1993, 109). In a political-theoretical account, polycracy is thought to be magnified, escalated, intensified and radicalised in the occupied territories (Kershaw 1993, 109, 115, 117, 118; see also Mommsen’s idea of “cumulative radicalisation” 1976, 785–790).

On closer inspection, however, these terms turn out to be inadequate, even misleading. They presuppose that it is the *same dynamic*, emerging from the same socio-political matrices characterising the internal processes of social and political dissolution and reintegration, that finds extension, expansion and radicalisation in and through Nazi Germany’s *Wehrmacht*, *Einsatzgruppen* and occupation forces’ invasion, annexation and occupation of other European territories.

Wolf Gruner and Jörg Osterloh have launched a similar critique of widely held notions about the intensification of the Nazi regime’s anti-Jewish policies with successive annexations between 1939 and 1944. Instead, they suggest, *the key to understanding the intensification of anti-Jewish policy in the course of the Nazi regime’s annexations, on the one hand, and the inconsistency of regional measures, on the other, lies precisely in these mutual actions between local, regional, and central persecutory measures.* (Gruner and Osterloh 2015, 4)

Transformations of the Totalitarian Dynamic in its Expansion

In attempting to get to grips with the phenomenon of polycracy under the Nazi annexation and occupation of Poland, we can, at this stage, outline only a few tentative steps towards an analysis. Nevertheless, these tentative steps would suggest some ideas that could reorientate the hitherto largely functionalist [ii] analyses of Nazi dictatorship in its expansion. We venture to suggest that an understanding of polycracy in the Nazi annexation and occupation of Poland would have to move away from notions of “expansion” or “extension” of the political dynamic internal to the Reich to a notion of specific qualitative

“transformations” within this dynamic itself in the occupation of Poland.

In order to be able to mount these considerations, we would need to retrace the steps in the early conceptualisations of “polycracy” and “quantitative totality” in the late Weimar Republic. Even though polycracy, forming part of the dynamic of totalitarianism, is perceived by its early theorists as an unprecedented phenomenon, it is not without its social basis—namely, a plurality of social power complexes hollowing out and neutralising the unity of the state as they divide it up and subordinate it to particularist interests, which in turn make a claim on totality. *Weltanschauungsparteien*, in their own claim to totality, juxtapose themselves to, model themselves on and become parasitic upon state institutions, which they then proceed to hollow out.

No such antecedents can be made out in the annexation and occupation of Polish territories (as delineated by the post-World War I borders) by Nazi-German military and administrative forces. In fact, the structures of the Polish state and society were fragmented and displaced, and the regional authorities installed were more tightly linked to the centralised structures of administrative control than to those of the local administration (see Schaarschmidt 2017, 232). These centralised structures included the higher-level party organisations such as the Higher SS and Police Leaders (HSSP) and the SS Security Service (SD). While no recognisable continuity with previously existing *institutions* was maintained, totalitarian rule over the (re-)annexed and occupied territories was differentially grafted onto locally specific conditions which were newly created geo- and biopolitically. This was achieved by drawing and redrawing provincial and administrative borders in line with ideologically constructed and forcibly implemented demographic ordering, with the corresponding differential extractive, distributive, policing, labour and genocidal regimes (see Gross 2000a, 15).

Societal transformation was concretely and violently enacted in direct correspondence with totalising political-ideological blueprints. Without mediation or organisation through even shells or distant memories of social and political institutions, or through a total party or parties, at a distance from the *Führerkult* or any impressionability of charismatic leadership to bundle polycratic forces, and without a mass movement orientated to the Führer to provide direction to centrifugal dynamism, the implosion of the political becomes all the more violent. In the process, ideology, politics and economics are forced together to such an

extent that settlement policy and genocide, Lebensraum and ghettoisation, productivity of labour and extermination through labour lose the aspect of contradiction; instead, they become integral to a nexus of genocide, economic extraction and exploitation, and population relocation and settlement policy.

Under conditions of occupation, a new form of dictatorship cannot graft itself onto power complexes that, while constituting deep cleavages in society, have hitherto not found politically organised forms. In particular, it cannot do so without the dramatic reorganisation of social structures and the abolition of political institutions, local administrations and parties; of market exchanges and the social division of labour; or of relatively regulated currencies, prices and wages.

Moreover, at a distance from charismatic leadership and in the absence of a total party growing out of concentrated social power complexes, mobilisation for total war, settlement policy, forced population relocations, expropriation and genocide provide a strong monocratic axis in the occupied Eastern territories. But such a monocratic axis is not readily couched in terms of centres of power and ideology capable of mass mobilisation in those territories (see Schmitt [1947, 1958] 2003, 433). The three mechanisms that reintegrated the National Socialist administration, identified by Reichardt and Seibel (2011, 18) as personalisation (through the *Führerprinzip*), informalisation (through the dynamism of the National Socialist *movement*) and ideologisation (“total” political orientation along the lines of *nationalsozialistische Weltanschauung*), cannot be said to function as reintegration mechanisms in the administration of societies under occupation.

Corruption as Integrating Factor

Yet we cannot infer or conclude that the occupation was a monolithic imposition of “colonial or foreign domination”, because even the occupation administration had to rely on networks of coordination reaching into the society over which it ruled rather than on rigid hierarchical lines of command. Moreover, as Jan Gross shows,

just as there are differences in responses to occupation by different groups within the subjugated society, there are also a variety of interest groups in the administration of the occupying power. (1979, 50)

Even the SS’s own adherence to party structures and decrees in the occupied

territories was vague. The NSDAP failed to “fulfil its function of informal control over the administration” (Gross 1979, 57). While it achieved regional centralisation, it failed to coordinate various regions, thus spawning administrative chaos:

A direct consequence of centralisation was, paradoxically, the inability of the central authorities to provide overall guidance or to shape binding policies. They were, instead, lost in a maze of detail. (Gross 1979, 53)

In undertaking the task “to reconstruct the process by which a society was destroyed and to offer an analysis of the forms of collective life that appeared in its stead” (Gross 1979, 44), Gross redirects the categories for analysing the monocratic axis away from the normativity that has hitherto bound the state to constituted and organised human collectives. In a move no less bold than that of his predecessors—Hannah Arendt and Franz Neumann—in thinking the unthinkable, he charts a path for thinking the parasitism of totalitarianism in its different forms. Summing up the *modi operandi* of the occupying regime, he points to corruption as “the single most characteristic social phenomenon in a society under occupation” (1979, 145). Focusing on the occupation

regime in the Generalgouvernement, he explains,

... corruption acquired nomic quality in the GG and established social bonds where only coercion would otherwise have existed. It may be viewed as the only system within which exchange, transaction, and reciprocity take place. Corruption thus emerges as the principal mode of integration, in much the same way as ... economic exchange, a legal system, or, finally, the state in a modern polity. Consequently ... the peculiar general phenomenon of a corrupt state can be distinguished from, merely, the corruption of state officials. (1979, 145)

Cooperation with Occupying Regimes as (Re-)organisational Factor

Forms of cooperation, likewise, achieved *politically* structuring effects in Nazi occupation regimes in the Polish territories. As a possibility for action, cooperation arises contingently, yet not coincidentally. It is defined by a generalised asymmetry and inequality between occupiers and occupied who enter into relationships on the basis of a limited set of converging objectives (e.g. ideological affinities) among otherwise heterogeneous interests.[iii] The occupying forces concede a limited extent of independent interests and goals to the occupied, based on the recognition of the latter’s local knowledge and historical situatedness; this in turn provides for limited autonomous agency on the

part of members of the occupied society. Such agency and influence are limited in the sense that they serve the power and interests of the occupying regime. They emerge

at the intersection between the occupier's [continuously shifting] intent and the occupied's perception [without amounting to a shared interpretation] about the range of options at their disposal. (Gross 2000a, 26)

Cooperation is thus embedded in the historical, social and political conditions of the occupied society, but it is circumscribed by the occupying regime (Gross 2000a, 24); yet—and here it displays one aspect of its relationship to a monocratic axis of power—it is instrumental in the thoroughgoing demographic, social, political and economic reorganisation of the occupied society (Tauber 2006, 13; also Röhr 2006, 28, 29, 37; Gross 2000a, 21–23). Another aspect of its relationship to a monocratic axis arises from the displacement of the psychic conditions of agency under conditions of political and social disintegration: to the extent that cooperating individuals are situated within the disintegration that circumscribes their active agency of co-operation, they tend to continue to uphold the vision of integration into a tightly structured social order. Such integration they find more readily in the organisation of the occupying regime than in the society disarticulated under the occupation (see Sartre [1945] 1949, 49).

The occupying forces, in their turn, to some extent relied on cooperative relationships with existing social, educational and cultural agencies, among them the Central Welfare Council consisting of former office-bearers of the government and administration of the Second Polish Republic, and with members of the Polish Red Cross and the Polish underground state (Friedrich 2003, 127). That these networks attained a systemic restructuring character rather than simply a local, situational and contingent one is borne out by the fact that the Polish underground state, formed from politically diverse factions opposed to the Nazi take-over shortly after the invasion of Poland in 1939, crafted the prototype for the mono-ethnic nation state that was to take shape after the war (Friedrich 2003, 133).

What the bundling of polycracy through the leader principle effected in the fashioning of new instruments of power internal to the Reich, we would argue, was what corruption, cooperation, the seizing of opportunities and the forging of connections for comparative advantages and influence, for access to resources and for enrichment (Reichardt and Seibel 2011, 15) led to: the administration and

coordination of economic activity in the occupied territories. Such nodal connections made for a dynamic and flexible form of governance (as opposed to more codified forms of bureaucratic proceduralism) in the context of an “unbounded dictatorship”.

Beyond “Polycracy”

Returning to the question of the explanatory purchase of the concept of “polycracy”, we have shown its close implication in National Socialist totalitarianism, whose character of rule it defines. This is in contradistinction to other forms of modern dictatorship, such as the Italian-Fascist corporate state idea (with the “Party above parties” seizing the state machine: see Arendt ([1951] 1994, 258–259) and the Soviet party-state (with its duplication of offices between state and party).

The catalyst to the differentiation of Nazi totalitarianism from the dictatorships in Italy (1922–1943) and the Soviet Union (1926–1953) was what Carl Schmitt described as the quantitatively total state of the late Weimar Republic with its myriad social power complexes. Whereas Johannes Popitz adduced “polycracy” to conceptualise the expanding role of particularist private interests and law in the economy taking over public functions, Carl Schmitt extended and transferred the concept from its application to primarily economic sites to the analysis of political and legal domains in the late Weimar period.

However, the ambit of this analysis of polycracy has remained largely confined to the power dynamics internal to the Reich. The dynamic of “cumulative radicalisation” has been slanted functionalistically in the accounts of the exploitation of invaded, annexed or conquered occupied territories in the service of the German war economy. As a result, the political restructuring of societies under occupation remains under-theorised and, along with it, the extent to which the political dynamics of polycracy attain a degree of autonomy from polycracy’s economic functionality in societies restructured under National Socialist governance. The resulting lacunae have been vastly consequential—not least in the expansive “grey zones” beyond the camps, on the one hand, and the notion of “nations” of victims, on the other (see Gross 2000a; also 2000b, 116).

Addressing these lacunae is a task that this article set itself.

Notes

[i] The positions in this debate were initially differentiated and labelled by Timothy Mason as “intentionalist” and “functionalist”, with the names of Andreas Hillgruber, Klaus Hildebrandt and Eberhard Jaeckel being associated with the former (and Daniel Goldhagen emerging at a later point as an extreme intentionalist) and those of Hans Mommsen, Martin Broszat and Mason himself with the latter (Mason, 1981) (and Götz Aly emerging at a later point as an extreme functionalist). The terms, positions and conceptualisations have been elaborated in the ensuing debates, initiated notably by Yehuda Bauer and Ian Kershaw, to the point where the labels “intentionalist” and “functionalist” appear simplistic and distorting. The attempted synthesis talks of the “cumulative radicalisation” of policies and their implementation generated by competing agencies with overlapping competencies and authorisations and “working towards the Führer” on the basis of their own interpretations of their mission.

[ii] It would appear that the accounts of “cumulative radicalisation” which were to chart a path beyond or out of the horns of the “intentionalism”-“functionalism” debates are themselves slanted towards functionalism in seeking to align a political dynamic of polycracy with an economic account of the escalating brutalisation in the exploitation of the occupied territories (see e.g. Fonzi 2012, 156, 158, 161, 163-164, 178). However, the account of this alignment was partly modified by the claim of a contradiction between economic and political goals (Fonzi 2012, 172, 178).

[iii] A major converging interest was the elimination of competition with Jewish retail traders and the expropriation or appropriation of Polish Jews’ accommodation, property, jobs, businesses and money, driven by agricultural production teams and Polish national-radical movements. Another major converging interest was the anti-communism advocated in the course of the attempt to build up social services in cooperation with the occupying forces. This attempt was embraced by sections of the peasantry, Polish radical nationalist movements, the land-owning nobility and former government functionaries (see Friedrich 2003, 124, 127, 131, 132, 134). In the putative concern to “re-establish and maintain law and order”, villagers were being mobilised by village elders, mayors, forestry officials and fire brigadiers to participate in the persecution of their Jewish fellow-citizens (Friedrich 2003, 147).

References

Abelhauser, Werner. 2002. “Gustav Krupp und die Gleichschaltung des Reichsverbandes der Deutschen Industrie, 1933-1934.” *Zeitschrift für*

Unternehmensgeschichte 1: 3-26. <https://www.jstor.org/stable/40696061>

Allen, William Sheridan. 1965. *The Nazi Seizure of Power: The Experience of a Single German Town 1930-1935*. Chicago: Quadrangle Books.

Arendt, Hannah. 1994. *The Origins of Totalitarianism* (1951). New York: Harvest, Harcourt.

Bloxham, Donald. 2001. "A Survey of Jewish Slave Labour in the Nazi System." *Journal of Holocaust Education* 10 (3): 25-60. <https://doi.org/10.1080/17504902.2001.11087135>

Bracher, Karl D. 1962. "Stufen der Machtergreifung." In *Die nationalsozialistische Machtergreifung. Studien zur Errichtung des totalitären Herrschaftssystems in Deutschland 1933/34*, edited by Karl D. Bracher, Wolfgang Sauer and Gerhard Schulz, 310-370. (2nd ed.). Köln and Opladen: Westdeutscher Verlag.

Bracher, Karl D., Wolfgang Sauer, and Gerhard Schulz. 1962. *Die nationalsozialistische Machtergreifung. Studien zur Errichtung des totalitären Herrschaftssystems in Deutschland 1933/34* (2nd ed.). Köln and Opladen: Westdeutscher Verlag.

Buchheim, Christoph, and Joseph Scherner. 2006. "The Role of Private Property in the Nazi Economy: The Case of Industry." *The Journal of Economic History* 66 (2): 390-416. <https://doi.org/10.1017/S0022050706000167>

Cary, Noel D. 2002. "Antisemitism, Everyday Life, and the Devastation of Public Morals in Nazi Germany." *Central European History* 35 (4): 551-589. <https://doi.org/10.1163/156916102770891188>

Czichon, Eberhard. 1968. "Der Primat der Industrie im Kartell der nationalsozialistischen Macht." *Das Argument* 47: 168-192.

Dimitrov, Georgi. 1972. "Unity of the Working Class against Fascism. Concluding Speech Before the Seventh World Congress of the Communist International [13 August 1935]." In *Selected Works, Vol. 2*, 86-119. Sofia Press. <http://www.marxists.org/reference/archive/dimitrov/works/1935/unity.htm> (accessed 16 September 2017).

Evans, Richard. 1983. "From Hitler to Bismarck: 'Third Reich' and Kaiserreich in Recent Historiography, Review." *The Historical Journal* 26 (4): 99-102. https://www.jstor.org/stable/2639296?seq=1#page_scan_tab_contents

Fonzi, Polo. 2012. "The Exploitation of Foreign Territories and the Discussion of Ostland's Currency in 1941." In *Nazi Policy on the Eastern Front, 1941: Total War, Genocide and Radicalisation*, edited by Alex J. Kay, Jeff Rutherford and David Stahel, 155-185. Rochester, NY: University of Rochester Press.

- Friedrich, Klaus-Peter. 2003. "Zusammenarbeit und Mittäterschaft in Polen 1939-1945." In *Kooperation und Verbrechen. Formen der "Kollaboration" im östlichen Europa 1939-1945* [2nd ed.], edited by Christoph Dieckmann, Babette Quinkert and Tatjana Tösmeyer, 113-150. Göttingen: Wallstein Verlag.
- Gross, Jan. 1979. *Polish Society under German Occupation. The Generalgouvernement 1939-1944*. Princeton: Princeton University Press.
- Gross, Jan. 2000a. "Themes for a Social History of War Experience and Collaboration." In *The Politics of Retribution in Europe. World War II and Its Aftermath*, edited by Istvan Deák, Jan Gross and Tony Judt, 15-35. Princeton: Princeton University Press.
- Gross, Jan. 2000b. "A Tangled Web. Confronting Stereotypes concerning Relations between Poles, Germans, Jews, and Communists." In *The Politics of Retribution in Europe. World War II and Its Aftermath*, edited by Istvan Deák, Jan Gross and Tony Judt, 74-130. Princeton: Princeton University Press.
- Gruner, Wolf, and Jörg Osterloh, editors. 2015. *The Greater German Reich and the Jews. Nazi Persecution Policies in the Annexed Territories 1935-1945*. New York: Berghahn Books.
- Hayes, Peter. 2009. "Corporate Freedom of Action in Nazi Germany." *Bulletin of the German Historical Institute* 45: 29-42.
https://www.ghi-dc.org/fileadmin/user_upload/GHI_Washington/Publications/Bulletin45/bu45_029.pdf
- Hofer, Walther. 1986. "Fifty Years On: Historians and the Third Reich." *Journal of Contemporary History* 21 (2): 225-251.
<http://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/002200948602100206>
- Hüttenberger, Peter. 1976. "Nationalsozialistische Polykratie." In *Geschichte und Gesellschaft, 2. Jahrgang, Heft 4: Das nationalsozialistische Herrschaftssystem*, 417-442. <https://www.jstor.org/stable/pdf/40185021.pdf>
- Iakovu, Vicky. 2009. "Totalitarianism as a Non-State. On Hannah Arendt's Debt to Franz Neumann." *European Journal of Political Theory* 8 (4): 429-447.
<http://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/1474885109337999>
- Kennedy, Ellen. 2004. *Constitutional Failure. Carl Schmitt in Weimar*. Durham and London: Duke University Press.
- Kershaw, Ian. 1991. "Review: Führerstaat und Verwaltung im Zweiten Weltkrieg. Verfassungsentwicklung und Verwaltungspolitik, 1939-1945." *The English Historical Review* 106 (418): 143-144.
<https://doi.org/10.1093/ehr/CVI.CCCCXVIII.143>
- Kershaw, Ian. 1993. "Working towards the Führer: Reflections on the Nature of

the Hitler Dictatorship." *Contemporary European History* 2 (2): 103-118.

<https://doi.org/10.1017/S0960777300000382>

Kershaw, I. 1999. "Nationalsozialistische und stalinistische Herrschaft. Möglichkeiten und Grenzen des Vergleichs." In *Totalitarismus im 20. Jahrhundert. Eine Bilanz der internationalen Forschung* (2nd ed.), edited by Eckhard Jesse, 213-222. Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung.

Kirk, Tim. 2003. "Working towards the Reich: The Reception of German Cultural Politics in South Eastern Europe." In *Working towards the Führer. Essays in honour of Sir Ian Kershaw*, edited by Anthony McElligott and Tim Kirk, 205-223. Manchester and New York: Manchester University Press.

Mason, Timothy. 1968. "Primacy of Politics: Politics and Economics in National Socialist Germany." In *The Nature of Fascism*, edited by S. J. Woolf, 165-195. London: Random House.

Mason, Timothy. 1981. "Intention and Explanation: A Current Controversy about the Interpretation of National Socialism." In *"The Führer State": Myth and Reality*, edited by G. Hirschfeld and L. Kettenacker, 23-42. Stuttgart: Klett-Cotta.

Mommsen, Hans. 1966. *Beamtentum im Dritten Reich. Mit ausgewählten Quellen zur nationalsozialistischen Beamtenpolitik*. Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt.

Mommsen, Hans. 1976. "Der Nationalsozialismus. Kumulative Radikalisierung und Selbstzerstörung des Regimes." *Meyers Enzyklopädisches Lexikon*, vol. 16, pp. 785-790.

Neumann, Franz. 2009. *Behemoth. The Structure and Practice of National Socialism, 1933-1944* [1942, 1944]. Chicago: Ivan R. Dee.

Neumann, Franz. 1957. *The Democratic and the Authoritarian State. Essays in Political and Legal Theory*, edited and with a Preface by Herbert Marcuse. Glencoe, Illinois: The FreePress.

Neumann, Sigmund. 1965. *Permanent Revolution. Totalitarianism in the Age of International Civil War* [1942] (2nd ed.). London and Dunmow: Pall Mall Press.

Reichardt, Sven, and Wolfgang Seibel. 2011. "Radikalität und Stabilität: Herrschen und Verwalten im Nationalsozialismus." In *Der prekäre Staat. Herrschen und Verwalten im Nationalsozialismus*, edited by Sven Reichardt and Wolfgang Seibel, 7-27. Frankfurt and New York: Campus Verlag.

Röhr, Werner. 2006. "Kollaboration: Sachverhalt und Begriff. Methodische Überlegungen auf der Grundlage vergleichender Forschungen zur Okkupationspolitik der Achsenmächte im Zweiten Weltkrieg." In *"Kollaboration" in Nordosteuropa. Erscheinungsformen und Deutungen im 20. Jahrhundert*, edited by Joachim Tauber, 21-39. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.

- Sartre, Jean-Paul. 1949. "Qu'est-ce qu'un collaborateur?" In *Situations III*. Paris: Gallimard, pp. 43-61.
- Sauer, Wolfgang. 1962. "Die Mobilmachung der Gewalt." In *Die nationalsozialistische Machtergreifung. Studien zur Errichtung des totalitären Herrschaftssystems in Deutschland 1933/34* (2nd ed.), edited by Karl-Dietrich Bracher, Wolfgang Sauer, and Gerhard Schulz, 685-966. Köln and Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Schaarschmidt, Thomas. 2017. "Multi-level Governance in Hitler's Germany: Reassessing the Political Structure of the National Socialist State." *Historical Social Research / Historische Sozialforschung* 42 (2) (160): 218-242. https://www.jstor.org/stable/44234960?seq=1#page_scan_tab_contents
- Scherner, Jonas. 2002. "Zwischen Staat und Markt. Die deutsche halbsynthetische Chemiefaserindustrie in den 1930er Jahren." *Vierteljahresschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte* 89 (4): 427-448. <https://www.jstor.org/stable/20740809>
- Schmitt, Carl. 1933. *Staat, Bewegung, Volk: Die Dreigliederung der politischen Einheit*. Hamburg: Hanseatische Verlagsanstalt.
- Schmitt, Carl. 1988. "Die Wendung zum totalen Staat [1931]." In *Positionen und Begriffe im Kampf mit Weimar-Genf-Versailles, 1923-1939* (3rd ed.), 166-178. Berlin: Duncker and Humblot.
- Schmitt, Carl. 1994. "Weiterentwicklung des totalen Staats in Deutschland [1933]." In *Positionen und Begriffe im Kampf mit Weimar-Genf-Versailles 1923-1939* [1940] (3rd ed.), 211-216. Berlin: Duncker and Humblot.
- Schmitt, Carl. 1996. *Der Hüter der Verfassung* [1931] (4th ed.). Berlin: Duncker and Humblot.
- Schmitt, Carl. 2000. *Antworten auf Nürnberg*, edited by Helmut Quaritsch. Berlin: Duncker and Humblot.
- Schmitt, Carl. 2003. "Zugang zum Machthaber, ein zentrales verfassungsrechtliches Problem [1947]." In *Verfassungsrechtliche Aufsätze aus den Jahren 1924-1954. Materialien zu einer Verfassungslehre* [1958] (4th ed.), 430-439. Berlin: Duncker and Humblot.
- Schulz, Gerhard. 1962. "Die Anfänge des totalitären Maßnahmestaates." In *Die nationalsozialistische Machtergreifung. Studien zur Errichtung des totalitären Herrschaftssystems in Deutschland 1933/34* (2nd ed.), edited by Karl-Dietrich Bracher, Wolfgang Sauer and Gerhard Schulz, 371-684. Köln and Opladen: Westdeutscher Verlag.

Seibel, Wolfgang. 2011. "Polykratische Integration: Nationalsozialistische Spitzenbeamte als Netzwerker in der deutschen Besatzungsverwaltung in Belgien 1940-1944." In *Der prekäre Staat. Herrschen und Verwalten im Nationalsozialismus*, edited by Sven Reichardt and Wolfgang Seibel, 241-273. Frankfurt, New York: Campus Verlag.

Siegel, Tilla. 1988. "Welfare Capitalism, Nazi Style: A Re-evaluation of the German Labour Front." *International Journal of Political Economy* 18 (1): 82-116. <https://doi.org/10.1080/08911916.1988.11643744>

Stefanski, Valentina M. 2005. "Nationalsozialistische Volkstums- und Arbeitseinsatzpolitik im Regierungsbezirk Kattowitz 1939-1945." *Geschichte und Gesellschaft* 31 (1): *Arbeitseinsatz und Zwangsarbeit im besetzten Europa*: 38-67. <https://www.jstor.org/stable/40186112>

Tauber, Joachim. 2006. "'Kollaboration' in Nordosteuropa. Erscheinungsformen und Deutungen im 20. Jahrhundert." In *"Kollaboration" in Nordosteuropa. Erscheinungsformen und Deutungen im 20. Jahrhundert*, edited by Joachim Tauber, 11-18. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.

Tooze, Adam. 2006. *The Wages of Destruction. The Making and Breaking of the Nazi Economy*. London: Allen Lane.

Volckart, Oliver. 2003. "Polykratische Wirtschaftspolitik: Zu den Beziehungen zwischen Wirtschaftsministerium, Arbeitsministerium, DAF und Reichsnährstand, 1933-1945." *Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte* 90 (2): 174-193. <https://www.jstor.org/stable/20740955>

Previously published in: Politeia -Volume 1 of 2019

About the authors:

Anthony Court – College of Graduate Studies, School of Interdisciplinary Research & Graduate Studies, UNISA

Ulrike Kistner – University of Pretoria – Department of Philosophy

Jarig

Hij hangt onderuit.

‘Moet alleen de motivatie even vinden. Maar ik heb lang genoeg niks gedaan. Ik solliciteer nu actief. Nou ja, ik heb op Instagram gezet dat ik wel wil werken.’

Hij luistert.

‘Nee, ik kan niet komen vanmiddag. Heb nog maar twee euro op mijn kaart.’

Een paar minuten later gaat de deur open. De conducteur meldt zich.

De jongen legt de telefoon neer, gaat rechtop zitten.

Als hij zijn kaart geeft, zegt hij: ‘Ik heb maar niet ingecheckt. Er staat toch te weinig op.’

‘Waar ga je naartoe?’

‘Naar Sloterdijk. Maar ik moet naar Hoofddorp. Daar woont mijn moeder. Die is vandaag jarig.’

‘Hoe kom je daar dan?’

‘Mijn zus pikt me zo op.’

De conducteur aarzelt een paar tellen, haalt zijn schouders op en geeft de kaart terug.

‘Omdat je moeder jarig is.’

Als de conducteur verder loopt, grijnst de jongen naar me, pakt zijn telefoon en zegt: ‘Shit, man.’

Sushi

Ze stappen vrolijk kletsend binnen.

Zodra ze zitten opent de langste haar AH-sushi-bakje en hapt enthousiast in zo'n zwart rolletje.

De kleinere luistert naar het verslag van het concert waar haar blonde vriendin van genoten heeft.

"Heb je al een nieuwe kamer?", vraagt de lange even later.

"Nee", antwoordt de kleinere, "maar misschien kan ik volgende maand bij Emily intrekken."

De blonde schudt haar hoofd. "Daar zou ik niet tegen kunnen", zegt ze met een zucht en pakt weer zo'n dingetje uit het AH-bakje.

De kleine kijkt opzij naar haar vriendin. Ze lijkt wat onder de indruk van het zelfverzekerde gedrag.

"Volgend jaar wordt Jeroen negentien", vervolgt Sushi, "en ik achttien. Dan gaan we misschien een huis kopen. Dat moet toch een keer."

De kleinere kijkt naar de grond. Een paar tellen maar.

"Wat een kutleven lijkt me dat", zegt ze dan.